

Резюме

В статье исследуется деятельность Подольского губернского попечительства детскими приютами в уездах Подолия в конце XIX – начале XX вв. по созданию постоянных и временных детских приютов.

Ключевые слова: Подолия, губернское попечительство детских приютов, уезд, приют, ясли.

Одержано 5 квітня 2012 року

УДК 026:061.23(477.43)“1906/1914”

О.Б.Айвазян

Вплив бібліотек подільського товариства “Просвіта” на активізацію культурно-освітнього життя краю у 1906–1914 рр.

Досліджується діяльність бібліотек подільської “Просвіти” 1906–1914 рр.

Ключові слова: Поділля, “Просвіта”, сільська бібліотека, бібліотечна справа, Учительська спілка зі створення сільських українських бібліотек.

Кінець XIX – початок XX ст. в Україні характеризувався бурхливим розвитком просвітницької діяльності, ростом національної самосвідомості українського народу, виникненням численних культурно-просвітницьких установ і товариств, українських осередків “Громади”, “Просвіти”, які створювалися після революційних подій 1905–1907 рр. і суттєво пожвавили громадське життя. Усі ці товариства розділяли думку І.Огієнка, що “тільки книжка принесе волю українському народові”, і тому створення бібліотек української літератури при цих товариствах вважали одним із важливих засобів розвитку освіти і культури народу, формування національної свідомості¹.

Інформація щодо роботи просвітянських книгозбірень на Поділлі в період до 1917 р. знайшла місце в дослідженнях О.М.Завальнюка, О.Б.Комарницького, В.С.Лозового, О.Ф.Кошолала, Г.Г.Кучерова, В.К.Приходька, В.С.Прокопчука². У цій статті ставиться мета систематизувати факти й реконструювати діяльність бібліотек товариства “Просвіта” в Подільській губернії у вказаний час.

На основі Тимчасових правил про спілки і товариства від 4 березня 1906 р. в Україні почали активно формуватися осередки “Просвіти”. До найпомітніших належали київська, одеська, катеринославська, кам’янець-подільська, житомирська, чернігівська, миколаївська “Просвіти”³.

Подільське товариство “Просвіта” почало діяльність 1906 року. У Статуті зазначалося, що, окрім шкіл, книгарень та кіосків, допомагати культурно-просвітницькому розвитку українського народу на Поділлі мають бібліотеки та читальні⁴. Отже, організація бібліотечної справи та продаж українських книжок стали важливим напрямком роботи подільської “Просвіти”. Так, 1908 року в газеті “Рада” повідомлялося, що при “Просвіті” відкрито безоплатну бібліотеку-читальню й організовано продаж українських книг (на комісію, кредит – на пільгових умовах). З бібліотеки видавалися для читання українські книжки⁵.

Звичай бібліотеки осередків “Просвіти” спочатку створювались у містах, а потім відкривалися і в сільській місцевості. Спочатку на теренах Подільської губернії організували діяльність книгозбірні вінницької, кам’янець-подільської, прокурівської “Просвіти”, філія подільської “Просвіти” утворилася в м. Могилеві-Подільському. Вона досить інтенсивно проводила роботу, заснувала 8 бібліотек-читалень у селах⁶. Просвітянська книгозбірня Могильова-Подільського формувалася за рахунок дарів, а також придбаних “Просвітою” книжок і налічувала близько 800 примірників. Ця бібліотека мала розгалужену мережу філій у Бару, Ялтушкові, Сніткові, Копайгороді. Вона видавала книжки і додому на термін до 10 днів у місті, а поза містом – на термін до місяця, здійснювала також і продаж українських книжок⁷.

Навесні 1906 р. бібліотеки “Просвіти” почали виникати і в інших населених пунктах Вінниччини. 1917 року бібліотека Вінницької “Просвіти” з книжковим фондом 1400 томів містилася в народному будинку і мала українські та російські книжки, які позичали за доступну плату всі бажаючі⁸.

Просвітянські книгозбірні Подільської губернії значною мірою виконували функції публічних бібліотек, оскільки останніх бракувало на Поділлі порівняно з іншими регіонами України. Просвітянська книгозбірня Кам’янець-Подільського, заснована 1906 року, у 1917 р. мала в своєму складі більше 1400 книжок, якими користувалися 400 осіб. Її очолював Володимир Пилипович Лотоцький, який раніше завідував бібліотекою полонених українців в Австро-Угорщині, був людиною освіченою, знав українську, польську, чеську, німецьку, англійську і російську мови. Він вважав, що попит на українську книгу весь час збільшується, але бібліотека його не задовольняє через брак українських видань⁹. На основі дослідженого матеріалу діяльність просвітянської книгозбірні Кам’янець-Подільського можна охарактеризувати такими показниками:

№	Кількісний показник	1911	1914	1917
1.	Назв книг	1130	1460	1400
2.	Періодичних видань	29	-	-
3.	Читачів	183	137	400
4.	Видача книг	-	2014	-

Статистичні дані з таблиці засвідчують, що кількісний склад фонду збільшувався повільно, оскільки під час обшуків та перевірок владою вилучалася

заборонена література. Так, наприклад, у бібліотеці станом на 1915 рік були такі видання: “Т.Г.Шевченко”, “По волі віри”, “Українофільство і соціалізм” М.Драгоманова, “Лист до видавців “Колокола” М.Костомарова, “Історичне діло Карла Маркса” К.Каутського, “Людвиг Фейєрбах” Ф.Енгельса, “Освобождение России и украинский вопрос” та ін. Привертали увагу влади й наявні в бібліотеці праці професора Львівського університету М.Грушевського: “Движение политическое и общеукраинские мысли”, “Национальный вопрос и автономия”, “Украинство в России, его запросы и нужды”, “Движение политической и общественной украинской мысли в XIX в.”, “Национальный вопрос и автономия”, “Про українську мову і українську справу” тощо.

Впливав на кількісні показники фонду і продаж видань. Так, 1911 року кам’янецькою бібліотекою було продано українських книжок та листівок 700 примірників на суму 1267 крб., значно більше ніж за попередні роки¹⁰.

У фонді періодичних видань бібліотеки кам’янецької “Просвіти” 1911 року було 18 українських та 11 російських газет та журналів. Серед періодичних видань до заборонених відносилися наявні в книгозбірні “Литературно-научный вестник” за 1904–1912 роки, окремі томи журналу “Украинская хата” за 1910–1912 рр., 35 номерів журналу “Украинское обозрение”, видане у Вінніпезі. Вилучалися жандармами й окремі соціал-демократичні твори: “Национальная и интернациональная идея Бебеля і Пернереторфера” у перекладі Б.Грінченка, видання харківського товариства грамотності “Дисгармония” В.Винниченка. Вже з назв перерахованих видань можна зробити висновок про причини їх заборони – в усіх цих виданнях пропагувалися ідеї автономності України, її незалежне існування від Росії на сході та Австрії і Польщі – на заході.

Деякі популярні видання, наприклад, “На громадській роботі” (про Куліша), “Народні вчителі української школи”, “Народний вчитель і українська школа”, “Якої нам треба школи”, роздавалися селянам безкоштовно.

Отже, діяльність бібліотеки кам’янецького товариства “Просвіта” була ідеологічно спрямована на українізацію населення, поширення української національної ідеї, формування руху за самостійну Україну.

Влада особливо пильно стежила за роботою кам’янецької “Просвіти”. Як у бібліотеці, так і в членів товариства неодноразово проводилися обшуки, вилучалася заборонена література. Серед 150 членів “Просвіти” найактивнішими були лікар земської лікарні К.Г.Солуха, обраний головою правління, найближчий його помічник – діловод губернської земської управи Т.Павловський, секретар Подільської губернської “Просвіти” В.А.Сочинський, гірничий інженер П.В.Гловацький та його дружина Л.В.Гловацька, лісовий технік лісозберігаючого комітету С.Л.Рудченко, писар губернської земської управи Ю.І.Гриб, вчитель двокласного міського училища Н.Я.Григор’єв, його дружина А.Г.Гріг, службовець земської управи кандидат права В.К.Приходько та діловод міської управи селянин Л.А.Єзерницький. Зібрання товариства проводилися в клубі з бібліотекою та читальнею, розташованому в домі Ліпмана по вул.Олександрівській. Бібліотеку й читальню відвідували всі бажаючі, особливо учні середніх

закладів міста. З бібліотеки продавалися книги, як особисті, так і взяті на комісію, а також ноті, відкриті листи, портрети українських діячів¹¹.

1907 року до відповідальності притягалася бібліотекар товариства “Просвіта” О.А.Неселовська за звинуваченням у розповсюдженні газети “Соціал-демократ” та іншої нелегальної літератури. Сама О.А.Неселовська була звільнена під заставу і виїхала з міста, але її діяльність нанесла шкоду бібліотеці та всій подільській “Просвіті”, оскільки у поліції з’явилися конкретні докази противладної діяльності товариства¹². Після цього “Просвіті” закрили.

Другий етап діяльності просвітніх бібліотек припадає на 1912–1914 рр. Бібліотеки-читальні, які засновувались на периферії губернії, формально не були автономними установами, адже отримати офіційний дозвіл на відкриття бібліотеки було практично неможливо. Книгозбірні безпосередньо підлягали центральному кам’янецькому товариству, тому їм не треба було шукати десять фундаторів. Вони лише обирали завідувачів бібліотеками, якими, як правило, були місцеві священики¹³. На цьому етапі бібліотеки-читальні “Просвіти” діяли в багатьох селах Подільської губернії, зокрема у Жванці, Печері (Печарі), Іванківцях, Стрельчинцях, Березівці, Щурівцях, Куничному, Бару, Ялтушкові, Сніткові, Копайгороді, Байківцях, Пурпурівцях, Ново-Кропивнянську.

Бібліотека-читальня в Печері Брацлавського повіту мала дуже велику популярність на селі, її фонд складався в основному з російськомовних книг. Завідував бібліотекою місцевий священик Кульместицький, а користувалися нею місцеві селяни¹⁴.

У Стрельчинцях Брацлавського повіту 1912 року офіційно завідував бібліотекою місцевий священик Синкевич. Але фактично він передав управління синові псаломщика Петру Ведибіді, який готувався вступати до Технологічного інституту. Він зберігав у себе ключі від шафи, займався підбором книг. У бібліотеці переважали україномовні книги, у т.ч. видання київської та подільської “Просвіт”. Оскільки всі бібліотеки знаходились під пильним наглядом влади, не стала винятком і ця книгозбірня. Брацлавський справник на основі агентурних даних про склад фонду вважав, що розповсюдження серед селян такої літератури є небажаним і на основі ст.175 Указу про цензуру і друк просив губернатора дати дозвіл на закриття Стрельчинської бібліотеки-читальні, додавши до свого листа каталог її книг. Зважаючи на революційну ситуацію в країні, канцелярія губернатора рекомендувала священику Синкевичу почитити і попередити, що будуть вжиті належні заходи, якщо надалі в бібліотеці буде пропагуватися заборонена література. А сина псаломщика вимагали усунути від роботи в книгозбірні та розслідувати його діяльність¹⁵.

В усіх куточках Подільської губернії влада уважно стежила за діяльністю просвітнянських осередків. Жандармська управа щороку інформувала губернатора про діяльність просвітнянських бібліотек у містах і селах, про склад їх фондів, наявність іноземних видань, у т.ч. й періодичних. Начальник Проскурівської контори 4 січня 1912 р. доповідав жандармському управлінню, що на ім’я українського товариства “Просвіта” надійшли газети “Киевская почта”,

“Діло”, та “Гражданский голос” (останні дві з Австрії) та журнали “Огни” і “Новая жизнь”¹⁶.

Вилучені при перевірках та обшуках книги й видання накопичувались у поліційних управліннях й складали цілі бібліотеки забороненої літератури. 1912 року начальник подільського губернського жандармського управління (м. Кам’янець-Подільський) надіслав жандармському пункту у Вінницькому повіті 7 примірників закордонних видань з метою внесення їх до таємного каталогу. Серед них – “Общественное движение при Александре II” Корнилова (1905 г.), “Русская церков” В.Розанова (1906 г.), “Кишиневский погром” (Штутгарт, 1905 г.), “Проект русской конституции, выработанный группой членов “Союза освобождения” (1905 г.), “Проект основного государственного закона, составленный одним финляндским политическим деятелем” (Париж, 1906 г.), “Проект основного закона Российской империи”, видання редакції “Освобождение” (Париж, 1905 г.), додаток до збірника “Государственные преступления в России” Базилевича (Париж, 1905 р.)¹⁷.

Подільська “Просвіта” мала великий вплив на українську свідому інтелігенцію, особливо на сільських вчителів. У липні 1912 року, коли поліцейський зашморг все більше затискував український рух, просвітяни хотіли організувати спілку вчителів, щоб влаштувати українські сільські пересувні бібліотеки¹⁸. Було розроблено Статут учительської бібліотечної спілки. Членом цієї спілки могла стати будь-яка особа, але перевага надавалась учителям. Основним об’єктом впливу члени товариства вважали молодь. Кожний член цієї спілки був зобов’язаний упродовж 3-х місяців ознайомити народ зі змістом отриманих ним книг, а потім передати видання своєму сусіду, товаришу для такої самої роботи. Бібліотеки мали наповнюватися книгами, подарованими Кам’янець-Подільською “Просвітою”, приватними особами та виданнями, придбаними за кошти членів товариства. Таким чином, Українська “Бібліотечна спілка” (так її називали в жандармському управлінні), підтримуючи гасла товариства “Просвіта”, ставила мету активно формувати національну свідомість¹⁹.

Отже, важливим напрямом діяльності Подільської “Просвіти” була організація бібліотечної справи. Зрозуміло, що охопити своїми книгозбірнями всю губернію, кожне село одне товариство не могло, особливо за умов тотальної цензури, постійного поліційного нагляду, обшуку, арештів. Але робота бібліотек “Просвіти” була прикладом для інших організацій, зокрема, “Української спілки вчителів зі створення пересувних бібліотек”. Популяризація “Просвітою” українських видань сприяла тому, що українська книга почала проникати до фондів сільських, народних, публічних бібліотек, сприяла формуванню національної свідомості.

Примітки:

1. Дубровіна, Л. А. Бібліотечна справа в Україні в ХХ столітті / Л. А. Дубровіна, О. С. Онищенко. – К., 2009. – С. 16.

2. Завальнюк, О. М. Подільські бібліотеки наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. / О. М. Завальнюк, О. Б. Комарницький // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб.

наук. пр. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2002. – Т. 2. – С. 3-15; Кучеров, Г. Г. Библиотека-читальня у містечку Печарі Подільської губернії (1908–1913) / Г. Г. Кучеров // Там само. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2009. – Т. 14 – С. 52-64; Його ж. Робота сільських “Просвіт” Подільської губернії щодо забезпечення населення літературою (1917–1923 рр.) / Г. Г. Кучеров // Там само. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2005. – Т. 5. – С. 33-43; Кошолоп, О. Ф. Становлення та розвиток просвітницького руху на Вінниччині наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. [електронний ресурс] / О. Ф. Кошолоп // www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/nzvdpu/pp/2007_19/index.htm; Лозовий, В. С. Діяльність подільської “Просвіти” в 1906–1014 рр. / В. С. Лозовий // Просвітницький рух на Поділлі (1906–1923 рр.). – Кам'янець-Подільський, 1996. – С. 6-27; Приходько, В. Під сонцем Поділля: спогади / Віктор Приходько. – 4-те вид. – Нью-Йорк; Мюнхен, 1967. – С. 94-183; Прокопчук, В. С. Библиотеки Хмельниччини: від заснування до наших днів / В. С. Прокопчук // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2009. – Т. 14. – С. 3-39.

3. Мудрий, В. Роль “Просвіти” в українському житті: з приводу шестидесятиліття “Просвіти” / В. Мудрий. – Львів, 1928. – С. 17.

4. Центральний державний історичний архів України у м. Києві (далі – ЦДІАК України), ф. 442, оп. 636, спр. 647, арк. 178-181.

5. Сохацька, С. І. Український прорив: Подільська “Просвіта” на сторінках “Ради” (1908–1914рр.) // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2005. – Т. 5. – С. 247-261.

6. Лозовий, В. С. Зазначена праця. – С. 9-10.

7. Ківшар, Т. І. Український книжковий рух як історичне явище (1917–1923 рр.) / Т. І. Ківшар. – К. : Логос, 1996. – С. 67.

8. Там само. – С. 68.

9. Там само. – С. 67.

10. Лозовий, В. С. Зазначена праця. – С. 16.

11. ЦДІАК України, ф. 301, оп. 2, спр. 120, арк. 195-196.

12. Там само, спр. 23, арк. 23, 37.

13. Лозовий, В. С. Зазначена праця. – С. 13.

14. Кучеров, Г. Г. Зазначена праця. – С. 52-54.

15. ЦДІАК України, ф. 442, оп. 862, спр. 170, арк. 1-6.

16. Там само, ф. 301, оп. 1, спр. 1535, арк. 5-12.

17. Там само, спр. 1536, арк. 157-160.

18. Лозовий, В. С. Зазначена праця. – С. 17.

19. ЦДІАК України, ф. 301, оп. 1, спр. 1536, арк. 146-147.

Summary

There is spoken in the article about the activity of the Libraries of Kamyanets-Podilskiy “Prosvita” at the beginning of XX centuries.

Podilskiy Province, Libraries of Kamyanets-Podilskiy “Prosvita”, Library fundation, Local History.

Одержано 5 квітня 2012 року